

Juryrapport Jan van Gelderprijs 2024

Collega-kunsthistorici,

Sinds 1985 reikt de VNK een prijs uit aan een kunsthistoricus niet ouder dan 35. De prijs is vernoemd naar de Utrechtse hoogleraar Jan van Gelder, hier te zien in een zeldzame jeugdfoto. Hij kan gelden als voorbeeldige naamdrager omdat hij al op z'n 21ste werd aangesteld als conservator in Museum Boijmans, waarmee hij assistent werd van de nauwelijks oudere directeur Dirk Hannema.

Naar hem - zoals u aan zijn levensdata ziet – had de prijs ook vernoemd kunnen worden. Maar Hannema's loopbaan, zo zullen de meesten van u begrijpen, was niet in alle opzichten voorbeeldig en dat heeft een dergelijk eerbetoon in de weg gestaan. De benoeming van de jonge Jan van Gelder gold honderd jaar geleden evenmin als voorbeeldig. Het leidde tot een flinke rel die in heel wat kranten breed werd uitgemeten. Hoe kon iemand die naast zijn rechtenstudie slechts enkele maanden colleges Kunstgeschiedenis bij professor Vogelsang had gevolgd, aangesteld worden als wetenschappelijk assistent? Dat was niet bepaald een erkenning van de universitaire opleiding die vanaf 1906 bestond. Had de VNK toen bestaan, dan zouden we op onze achterste benen hebben gestaan. Maar het was juist Vogelsang die de jonge Jan bij Hannema had aanbevolen. En dat bleek geen verkeerde keuze: voor z'n 35ste had al tientallen publicaties op z'n naam staan, hij promoveerde naast zijn museumwerk op z'n 30ste en doceerde vanaf dat moment Kunstgeschiedenis, ook weer ernaast, als privaatchoort in Leiden.

Na de oorlog werd Jan van Gelder de opvolger van Vogelsang in Utrecht en nationaal en internationaal de spil van de Nederlandse kunstgeschiedenis. Het was vooral ter ere van zijn enorme betrokkenheid bij jonge kunsthistorici dat vier jaar na zijn dood deze prijs in het leven is geroepen.

Ik mag vandaag heuglijk nieuws vermelden over de ondertussen al weer veertig jaar oude prijs: het prijsgeld wordt verhoogd, van € 1000 naar € 1500. Vanwege prijsinflatie, niet zozeer omdat het bestaan in het algemeen duurder wordt, maar prijsinflatie in de prijzenwereld. Er komen steeds meer prijzen bij die soms flinke bedragen uitkeren. We moeten dus mee, maar we verhogen slechts met mate in overeenstemming met de financiële draagkracht van onze vereniging, in de overtuiging, dat het prestige van de Jan van Gelderprijs toch niet in geld is uit te drukken.

Want wat zoeken we? Het motto van de tweejaarlijkse prijs zou ik willen omschrijven als 'veelbelovendheid die al wordt waargemaakt.' Specifieke criteria zijn er niet; elke publicatie kan meedingen. Maar we hopen op een stevige positionering in het veld, op een inventiviteit die verrast en op een persoonlijkheid die zich kenbaar maakt. De opsporing van dergelijke publicaties is de taak geweest van een zeskoppige jury. Die stel ik graag even aan u voor. Als eerste noem ik Frouke van Dijke die twee jaar geleden de prijs won met de tentoonstellingscatalogus *Breitner Israëls*. Ons gebruik is dat de winnaar de eerstvolgende keer mee-jureert.

Een gloednieuw lid is Paula van den Bosch, conservator hedendaagse kunst in het Bonnefantenmuseum in Maastricht. Ook toegetreden is Suzie Hermán die zitting heeft in het bestuur van de VNK met de portefeuille onderzoek en binnen deze jury optreedt als secretaris, behalve de keer dat ze een kind ter wereld bracht en zich liet vervangen door medebestuurder Anna Koldewij. Suzie promoveert op de kunst van de Hanze. Zodoende is zij goed thuis in de laatmiddeleeuwse en vroegmoderne wereld.

Voor de architectuur steunen wij al jaren op de expertise van Eva Röell, onderzoeker bij de Rijksdienst Cultureel Erfgoed in Amersfoort en docent in Utrecht. Friso Lammertse, conservator zeventiende-eeuwse Nederlandse en Vlaamse schilderkunst in het Rijksmuseum, vervult voor de tweede keer zijn rol. Ikzelf, Arjan de Koomen, doceer op de UvA en ben sinds 2015 -en vandaag voor het laatst- voorzitter van deze jury.

Ditmaal zijn publicaties uit de jaren 2022 en 2023 gewogen en hebben wij ons verdiept in het werk van zo'n 20 mededingers. Het zijn, zo bleek, vooral dissertaties en catalogus-bijdragen waarmee jonge kunsthistorici van zich laten horen. Het wetenschappelijk artikel was zwaar in de minderheid. Wat ditmaal ook onze aandacht opeiste was de definitie van het Nederlandschap van de kandidaten. Van de genomineerden zijn er twee uit het buitenland die pas laat in hun studietijd naar Nederland kwamen, terwijl een andere genomineerde weliswaar Nederlander is, maar na haar schooltijd geheel in het buitenland verbleef. Welnu, zij allen, zo besloten wij, horen tot de wereld van Nederlandse kunstgeschiedenis. Het tekent de open grenzen van het wetenschapsbedrijf.

Uit die 20 selecteerden wij vijf publicaties voor de shortlist: drie dissertaties, een tentoonstellingscatalogus en een bijdrage aan een wetenschappelijke bundel. Ik geef een typering in alfabetische volgorde.

De eerste is David de Bruijn Kops, die Kunstgeschiedenis en Arabische Cultuur studeerde aan de UvA. Hij leverde een bijdrage aan de bundel *Maelwael Van Lymborch Studies II* met een stuk dat de titel draagt *Pseudo-Arabic Inscriptions in the Work of Claus Sluter, Johan Maelwael, Henry Bellechouse, and the Van Lymborch Brothers during the Post-Nicopolis Reign of Philip the Bold and John the Fearless, 1398-1419*. David keek heel secuur naar Arabische inscripties op vooral de zomen van gewaden in het werk van kunstenaars die voor de Bourgondische hertogen werkten, en wel in de periode na de desastreuze kruistocht die eindigde met de slag van Nicopolis.

Vanwege zijn tweede studie kon hij vaststellen om wat voor een type schrift het gaat en daarmee genuanceerde uitspraken doen over de relaties tussen Christelijk Europa en de Islamitische wereld. Hij bestudeerde hoe dergelijke inscripties zich verbreiden onder de kunstenaars in kwestie, waarmee hij relaties tussen die kunstenaars kon aanwijzen en zelfs toeschrijvingen onderbouwen, in de zin dat dit tekenschrift als een soort Morelli-achtig margemotief kan worden bestudeerd. Als jury spreken we graag onze bewondering uit voor de moed om een bijzonder lastig gebied als de pre-Eyckiaanse schilderkunst te betreden en ook voor de originaliteit om met een scherpe visuele analyse van een onbenutte beeldtaal een nieuwe bijdrage aan dit veld te leveren.

De tweede kandidaat is Weixuan Li. Zij komt uit China, studeerde Urban Planning and Transportation aan het MIT en raakte in Amerika geïnteresseerd in Nederlandse kunst. Zozeer zelfs dat ze haar consultant-baan als transportation economist in Boston heeft opgezegd om een Master Kunstgeschiedenis aan de UvA te volgen. Ze vervolgde op dezelfde universiteit een promotietraject waarin de urban economist nog wel enigszins herkenbaar is. Het gaat, heel algemeen gesteld, over ruimtegebruik door kunstenaars in de stad, met een grote rol voor data-analyse. Haar *Painters' Playbooks: Deep Mapping Socio-spatial Strategies in the Art Market of Seventeenth-century Amsterdam* hoort tot de sociaal-economische benadering van de kunstgeschiedenis in de traditie van Michael Montias, maar dan versterkt met computational art history. Door verschillende databestanden te combineren kan Weixuan de ontwikkeling het collectieve huisvestingsgedrag van kunstenaars in kaart brengen. Ze hanteert daarbij het begrip *playbook*. Dat is een aanduiding voor het geheel van ongeschreven regels waarmee het economische en sociale spel wordt gespeeld. Ze wijst tendensen aan in type huis, type kunstenaar en topografische locatie en krijgt zodoende zicht op het functioneren van de kunstmarkt, die ze vervolgens als sleutel hanteert om de algehele ontwikkeling van de zeventiende-eeuwse schilderkunst te duiden. De jury is onder de indruk van hoe zij de *digital humanities* een verdiepende stap heeft gegeven door met rationaliteit en inventiviteit data historisch significant te maken.

De derde kandidaat, Saskia Quené. Zij koos, ook al deed zij eindexamen in Amsterdam, niet voor de UvA, maar studeerde aan de Humboldt universiteit in Berlijn en deed haar promotieonderzoek in Basel. Na enkele postdocplekken aangedaan te hebben, was zij afgelopen jaar terug in het land van herkomst met een research fellowship in Utrecht. Dat is onlangs afgelopen en nu doceert Saskia in Tübingen. In haar dissertatie *Goldgrund und Perspektive: Fra Angelico im Glanz des Quattrocento* onderzoekt zij een fenomeen dat tot haar verbazing nauwelijks bestudeerd is: het *fondo d'oro* in de schilderkunst. We hebben geleerd de goudgrond te lezen als een ruimteloze achtergrond die kenmerkend is voor de Middeleeuwen, en stellen het ruimte-scheppende vermogen van het wetenschappelijk perspectief als Renaissance-kenmerk daartegenover. Saskia gaat daar niet in mee en kiest een protagonist die op de scheidslijn van Middeleeuwen en Renaissance verkeerde: Fra Angelico. Die gold lang als een te laat geboren middeleeuwer. De laatste jaren is hij weliswaar al verlost uit het monastieke kader, maar Saskia doet dat nog fundamenteler door te beargumenteren dat de goudgrond bij hem veeleer de eigentijdse betekenis van *prospettiva* belichaamt. Zij gaat bovendien op zoek naar diverse betekenissen van de goudgrond en navigeert daarbij soepel tussen kunstwerk, materialiteit, kunsttheorie, historiografie en theologie. In het exegetische deel van haar dissertatie relateert ze het goud van Fra Angelico aan concepten als licht, ruimte en tijd.

De vierde kandidaat is Maaïke Rikhof en die studeerde wel weer aan de UvA. Via een masterstage kwam zij in het Rijksmuseum-vrouwenproject terecht, waar ze meteen indruk maakte. Anderhalf jaar geleden werd ze, bijna zo jong als Jan van Gelder, conservator moderne kunst in het Frans Halsmuseum. Maar tussen Amsterdam en Haarlem was ze gastconservator bij het Museum Singer Laren en schreef ze *De nieuwe vrouw*. Deze catalogus bestaat uit korte hoofdstukken waarin facetten van de emancipatie van de vrouw vanaf 1900 en de verbeelding ervan in de kunst wordt

beschreven. De kunstwerken, voor het merendeel portretten, weet zij met souplesse aan het grotere verhaal te verbinden. Iconografisch interessanter nog zijn de werken waarop de nieuwe vrouw in nieuwe bezigheden wordt getoond, sportend of aan het werk bijvoorbeeld. Maaïke biedt een overzicht voor een breed publiek; daarom is haar boek de eer te beurt gevallen al snel uitverkocht te zijn. Maar ze laat daarbij zeker niet na haar eigen stem horen door dikwijls haar bewondering voor de nieuwe vrouwen te expliciteren en niet na te laten er af en toe streng op te wijzen dat de emancipatie van de nieuwe vrouw nog niet haar einddoel bereikt heeft. De jury prijst de schrijfvaardigheid en het bereikte publieksbereik. En we bewonderen de snelheid waarmee Maaïke zich ontpopt heeft als de penvoerder van gendergeschiedenis in de kunst.

De laatste kandidaat is Ada de Wit. Zij is Pools, anders dan haar aangetrouwde naam doet vermoeden, en zij studeerde in Wroclaw, gevolgd door een tweede master Decorative Arts en Historic Interiors in Buckingham. Zij werkte in Museum Boijmans en vervolgens bij de Wallace Collection, en reisde heen en weer tussen Londen en haar woonboot in Rotterdam. Sinds vorig jaar is ze conservator *decorative arts* in het Cleveland Museum. Ondertussen promoveerde zij aan de Radbouduniversiteit met de dissertatie: *Grinling Gibbons and His Contemporaries (1650–1700): The Golden Age of Woodcarving in the Netherlands and Britain*. Deze studie kan begrepen worden als een poging om het uitzonderlijke talent van deze houtsnijder, vooral in Engeland heel beroemd, beter in te bedden. Daartoe verkent ze de wereld van houtsnijkunst in Rotterdam, waar Gibbons uit Engelse ouders geboren werd, en andere steden in Zuid-Holland, als ook vele plekken in Engeland om zijn latere loopbaan in context te plaatsen. Ze diepte daarbij allerlei prachtstukken van decoratief houtsnijwerk op die openbare gebouwen, woonhuizen en kerken sieren of gesierd hebben, als ook het snijwerk op schepen en rijtuigen. Dat corpus wordt verrijkt met archiefvondsten en ontwerptekeningen. Daarmee verleent ze een gezicht aan een kunstvorm die of geheel verdwenen is of doorgaans ongezien blijft tussen sculptuur en interieurkunst. Haar boek is ernaast ook een studie over de *Anglo-Dutch relationships*, in het bijzonder van de migratiegolf van kunstenaars die de Republiek verlieten voor het Engeland van de Stuart Restoration en de Glorious Revolution. Het is onmiddellijk prachtig uitgegeven en maakt indruk vanwege de enorme reikwijdte, die, in de overtuiging van de jury, een blijvende bijdrage levert aan de completering van het beeld van de kunst van de zeventiende eeuw.

Tot zover de shortlist. We kunnen concluderen dat alle vijf blijf geven van de expansie van de kunstgeschiedbeoefening. Elk op een andere manier: de buiten-Europese relaties van David, de *digital humanities* van Weixuan, een nieuw perspectief op perspectief bij Saskia, het gender-aspect bij Maaïke, en de emancipatie van een min of meer vergeten domein van de kunstnijverheid in het werk van Ada. Allemaal uitstekende bijdrages aan de ontwikkeling van ons vakgebied. Maar wie van deze vijf komt volgens de jury de Jan van Gelderprijs toe?

Dat is ... Saskia Quené. Saskia, jouw boek overrompelt door de uitzonderlijke durf en het schijnbare gemak waarmee je grote vraagstukken van het vakgebied te lijf te gaat. Gemak wil zeker niet zeggen dat je het jezelf of de lezer gemakkelijk maakt. Elke steen wordt omgedraaid: de geaccepteerde interpretaties, historiografische schemata, gangbare terminologie. Door die multifocale disputen lijkt het af en toe alsof je als een soort Zorro met drie tegenstanders tegelijk schermt. Maar net zoals Zorro doe je

dat met lenigheid en vlugheid van geest. Er zit flink tempo in jouw gang door goud en perspectief en de hele kunstgeschiedenis en je verdoet daarbij geen tijd aan retorische beleefdheden. Die vaart is ook zeker te danken aan je taligheid. De Nederlandse lezer mag Duitse teksten nogal eens stroef vinden vanwege een soort professorenbombast, maar daar doe jij niet aan mee. De woorden zijn raak, het betoog energiek en elke zin heeft iets te zeggen. Soms zoveel dat de lezer even naar adem moet happen, en in je herzieningsdrift kreeg je af en toe de jury niet geheel aan je zijde. Maar dat neemt niet weg dat wij unaniem van mening zijn dat jouw boek werkelijk *thought provoking* is. Je positioneert je, je vertoont een indrukwekkende inventiviteit en intellectuele persoonlijkheid. Zodanig dat wij een ‘veelbelovendheid’ hebben ontmoet ‘die direct wordt waargemaakt’. Saskia, namens alle juryleden van harte gefeliciteerd met de Jan van Gelderprijs 2024.

Paula van den Bosch
Frouke van Dijke
Suzie Hermán (secretaris)
Arjan de Koomen (voorzitter)
Friso Lammertse
Eva Röell